

TÜRKLERİN DÜNYASINDAN UZAKLAŞAN TÜRKÇE TIP TERİMLERİ: ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE*

TURKISH MEDICINE TERMS NOT USED ANY MORE BY TURKS: FROM OLD ANATOLIAN TURKISH TO TURKISH

Ahmet Turan DOĞAN**

Öz

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış tıp metinlerinde yer alan; ancak bugün için Türkiye Türkçesinde kullanılmayan Türkçe tıp terimlerine yer verilmiştir. İnceleme konusu olan bu terimler; organ-vücudun bir bölgesinin adı ve hastalık adlarıdır. Türkiye Türkçesinde kullanılmayan; ancak birçoğu Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan bu terimlerin ortak kullanımdan düşmesi ve yabancı dillerden alınan karşılıklarının bunların yerine geçmesi araştırılmıştır. Kullanımdan düşme işlemi, sadece yabancı dillere ait sözcüklerin Türkçe sözcüklerin yerine geçmesi biçiminde olmamıştır. Söz konusu sözcüğün dengi olan başka bir Türkçe sözcüğün ortak kullanımda devam etmesi, diğerinin ise ortak kullanımdan düşüp sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alması biçiminde de olmuştur. Araştırmanın kapsamı dâhilinde, Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış tıp metinleri üzerine yapılan çalışmalar taranmış, elde edilen organ-vücudun bir bölgesinin adı ve hastalık adları Güncel Türkçe Sözlük esas alınarak Türkiye Türkçesinde kullanılıp kullanılmadığına göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmanın ardından Türkiye Türkçesinde kullanılmayan terimler incelenmiştir. Bunun sonucunda, Eski Anadolu Türkçesindeki bazı tıp terimlerinin bugün ortak kullanımdan düştüğü ve yerine yabancı dildeki karşılıklarının geçtiği görülmüştür. Türkiye Türkçesinde kullanılmayan; ancak onun bazı ağızlarında var olan birtakım sözcüklerin ise zaman içerisinde unutulup Türklerin dünyasından uzaklaşabileceği sonucuna varılmıştır. Bunun sebebi ise, söz konusu sözcüklerin ortak kullanımdan düşmesi nedeniyle sadece ağızlarda yaşamaya başlaması ve şehirleşmenin de etkisiyle sözcüğün yer aldığı ağızı kullanan insanların sayısının gittikçe azalmasıdır.

Anahtar Kelimeler

Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi, tıp terimleri, organ adları, hastalık adları.

Abstract

Turkish medicine terms that are available in the medicine texts written in Old Anatolian Turkish but not used in Turkish any more have been examined in this study. These terms include organ and disease names. The reason why the terms which are not used in Turkish today but of which are available in Turkish dialects died in the process of time and the foreign terms that replace them

* Bu makale, I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumunda sunulan aynı adlı bildirim genişletilmiş ve gözden geçirilmiş biçimindedir.

** Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetturandogan@gmail.com.

have been investigated. The process of dying has not been carried out only in the form of replacing Turkish words with foreign ones. The process has also been carried out by the using of another Turkish word that is equivalent to the dying words and the words that are available in Turkish dialects. In this study studies on medical texts written in Old Anatolian Turkish were examined, and organ and disease names available in the texts were categorised according to the criterion that is whether they were used in Turkish or not, based on contemporary Turkish dictionary. After the process of categorisation, the terms that are not used in Turkish were examined. In the result of this study, it is explored that some of the medicine terms that were used in Old Anatolian Turkish are not used anymore and replaced by foreign word equivalents. Also, the results show that the terms not used in Turkish today but available in some Turkish dialects may die in the process of time. The reason lying behind this situation is starting to live only in Turkish dialects due to the fact that the terms are not used any more in Turkish and the decreasing number of people using these Turkish dialects as a result of urbanization. •

Keywords

Old Anatolian Turkish, Turkish, medicine terms, organ names, disease names.

1. GİRİŞ

Bir dilin ses ve şekil özelliklerinin yanında söz varlığı da önemli bir araştırma konusudur. Söz varlığı ile kastedilen ise bir dile ait olan sözcüklerin sadece tek başına durumu değildir. Aksan, söz varlığının içerisinde sadece o dile ait sözcüklerin değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının bulunduğu belirtir (2004: 7). Aksan'ın bu tanımlasından da anlaşıldığı üzere söz varlığının içerisinde pek çok birleşen bulunmaktadır. Bu birleşenlerden biri de bir dile ait olan terimlerdir. Terim ise bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah olarak tanımlanabilir (Türkçe Sözlük 2005: 1959). Terimler, bir dille bilim veya sanat yapılması için gerekli yapı taşlarıdır. Terimler, aynı zamanda bir dilin gelişmişliğini, işlenmişliğini ve tarihî derinliğini de gösterir. Büyük medeniyetlere sahip kültürlerin dilleri de, aynı oranda, terim bakımından bir gelişmişliğe sahiptir. Biz de bu sebeple, Türkçenin tarihi devirlerinden biri ve Türkiye Türkçesinin atası olan Eski Anadolu Türkçesindeki tıp terimlerinden organ veya vücudun bir bölümünün adı ile hastalık adlarını Türkiye Türkçesindeki durumlarına göre bir değerlendirmeye tabi tuttuk.

Araştırmamızın esasını Eski Anadolu Türkçesi tıp metinlerinde kullanılan; ancak bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayan Türkçe tıp terimleri (organ ve hastalık adları) oluşturmaktadır. Bu kullanılmama olayı ise zaman içerisinde bir dilin konuşulduğu kültürel çevrenin ve dolayısıyla da söz konusu dilin değişimiyle ilgili bir durumdur. Genelde dilin, özelden sözcüklerin değişimi uzun bir zaman diliminde gerçekleşir. Bu süre zarfında ya sözcükler şekil veya anlam bakımından birtakım değişikliklere uğrar ya bazı sözcüklerin yerine yabancı dilden alınan karşılıkları kullanılmaya başlanır ya da dildeki denk çiftlerinden biri diğerinin önüne geçerek eş anlamlısının unutulmasına neden olur. Bu gelişmeler süresince dili canlı tutan ise hem ağızlardaki hem de ortak dildeki söz varlığının ne kadar korunabildiği ve bunun gelecek kuşaklara ne oranda aktarılabilirdiğidir.

Dillerin geçmişi kullanımdan düşen ve sadece sözlüklerde yaşayan sözcüklerle doludur. Bazı araştırmalarda bu sözcükler için *arkaik* veya *eskicil* terimleri de kullanılmıştır. Bu konuda birçok araştırmacı çeşitli eserler üzerinde *arkaik öge* veya *eskicil öge* çalışması da yapmıştır (Bozkaplan 2011; Caferoğlu 1972; Ekşioğlu 2015; Küçük 2014; Ölmez 2003; Taş 2015; Üşenmez 2014, Yılmaz-Demir 2009; Mert 2017). Bu çalışmalar içerisinde en kapsamlı olanı dahi Eski Anadolu Türkçesi tıp metinlerini karşılamaktan çok uzaktır. Dolayısıyla, bu metinlerde geçen terim niteliğindeki sözcük ve sözcük öbeklerinin bir tıp terimi olarak bugün kullanımdan düşmüş olanları incelenip ortaya konmalıdır. Böyle bir çalışma Türkçenin tarihî sözcüklerini de içeren bir sözlüğün hazırlanmasına ve Türkçenin ne yönde bir değişim gösterdiğini ortaya koymaya katkıda bulunacaktır.

Tarihî metinlerde terim niteliğindeki sözcüklerin araştırılıp ortaya konması bize Türkçenin geçmişte bilim dili olarak canlı bir biçimde kullanıldığını gösterecektir. Çünkü, bir dilin sahip olduğu sözcükler o dille yapılan bilim ve sanatın temel kaynağıdır. Bir dil, kendi kaynaklarını kullanarak bilim ve sanat eserleri ortaya koyduğu ölçüde başarıya ulaşır. Türkler içerisinde Oğuzların tarihine bakıldığında Eski Anadolu Türkçesi döneminde bilimden sanata, edebiyattan tekniğe pek çok eserin verildiği görülür. Bu eserlerin en önemli özelliği sade bir Türkçe ile yazılmış olmalarıdır. Bu sebeple de söz konusu eserler bize Türkçenin terim söz varlığı konusunda önemli veriler sunmaktadır.

İncelememize konu olan tıp metinlerinden ve bu metinlerin kaleme alındığı dönemden bahsedecek olursak, bu dönem çeşitli araştırmacılar tarafından genellikle Eski Anadolu Türkçesi (Gülsevin-Boz 2013: 1; Şahin 2009: 13), Eski Anadolu Oğuzcası, Eski Oğuzca (Gülsevin-Boz 2013: 1) ve Eski Türkiye Türkçesi (Timurtaş 2005: 12) gibi adlarla anılmıştır. Türkçenin XIII. ve XV. yüzyıllar arasını kapsayan bu dönem Anadolu'da Oğuzcaya dayalı bir yazı dilinin kurulup gelişmesiyle oluşmuştur (Şahin 2009: 13). Türkçenin bu dönemi Oğuzların kendi ağızlarına dayalı ilk yazılı örnekleri verdikleri dönemdir. Bu dönemde bilimden sanata, edebiyattan tekniğe pek çok eser yazılmıştır. Bunlar içerisinde de tıp metinleri gerek içerik açısından gerekse de söz varlığı açısından önemli veriler taşımaktadır. Bu döneme bakıldığında yazılış tarihi tam olarak bilinmese de Hekim Bereket tarafından kaleme alınan ve bir çeviri eser olan *Tuhfe-i Mübârizi* Türkçe yazılmış ilk tıp metni olarak kabul edilir. Bunun yanında, tarihi bilinen ilk çeviri, Aydınoğlu Umur Bey'in (1340-1348) isteğiyle yapılan *Müfredât-ı İbni Baytar Tercümesi*'dir. Türkçe olarak kaleme alınan ve tarihi bilinen ilk telif eser ise *İshak bin Murâd'ın Edviye-i Müfreda* adlı eseridir (Canpolat-Önler 2007: 9). Oğuzlar için ilgili alanın öncüsü sayılan bu eserlerin ardından telif veya tercüme onlarca tıp metni kaleme alınmıştır. Biz de ulaşabildiğimiz kadarıyla bu döneme ait belli başlı 30 metin tespit edip bunlar üzerine bir araştırma gerçekleştirdik.

Eski Anadolu Türkçesi tıp metinleri içerdiği Türkçe tıp terimleri bakımından söz konusu dönemde Türkçenin tıp alanında bilim dili olarak kullanıldığının en canlı tanıklarındır. Biz de hem Türk tıp tarihinin hem de Türk dili tarihinin önemli kaynakları olan bu tıp metinlerini söz varlığı açısından belirli konu başlıklarını esas alarak Türkiye Türkçesiyle karşılaştırdık. Bunun için de incelemesi yapılmış olan ve bizim bu incelemelerine ulaşabildiğimiz 30 adet Eski Anadolu Türkçesi tıp metnini çalışmamızda kaynak eser olarak kullandık. Bu kaynak eserlerde ise konu başlıkları olarak Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan organ veya vücudun bir bölümünün adı ile hastalık adı niteliğindeki tıp terimlerini seçtik. Bu tıp metinlerinin yanında, Eski Anadolu Türkçesiyle ilgili önemli söz varlıkları içerdiği için Bahşayış Lügati ve Tarama Sözlüğü'nü de değerlendirmemize dâhil ettik. Bu değerlendirme sonucunda bugün kullanımdan düşmüş terimler, sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan terimler ve Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki anlamından farklı bir anlamda kullanılan terimler olmak üzere üç alt başlık oluşturduk. Bu işlemi yaparken de, öncelikle Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış tıp metinleri üzerine yapılan çalışmalardan Türkçe tıp terimlerini (organ veya vücudun bir bölümünün adları ile hastalık adlarını) derledik. Daha sonra, bu terimlerin Güncel Türkçe Sözlük'te ve Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde yer alıp almadığına baktık. Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan terimleri Türkiye Türkçesinde kullanımları devam ettiği; yani kullanımdan düşüp eskicil bir özellik kazanmadıkları için incelemenin dışında tuttuk. Her iki sözlükte birden yer almayanları ise hem Türkiye Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmadığı için çalışmaya dâhil ettik. Bunun yanında, sadece Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde yer alanları da Türkiye Türkçesi yazı dilinde değil de sadece ağızlarda daha dar bir alanda kullanıldığı için değerlendirmeye dâhil ettik.

İnceleme sırasında bir terim yazıldıktan sonra yanına alındığı metindeki anlamı ve parantez içerisinde hangi metinden alındığını gösteren kısaltması verilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılıp bugün Güncel Türkçe Sözlük'te ve Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde yer almayan tıp terimleri, anlamı ve geçtiği eserin kısaltması ile verilmiştir. Bunun yanında, günümüzdeki durum ile karşılaştırmak adına ilgili madde başlarının altında ses bilgisi ve anlam açısından da bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılıp da bugün sadece Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde geçen tıp terimleri, anlamı ve geçtiği eserin kısaltması ile verilmiş ve altına da bu sözcüğün TTAS'de de aynı anlamda geçtiği

belirtilmiştir. Çalışmamız Türklerin dünyasından uzaklaşan tıp terimleri olmasına rağmen ikinci başlıkta sadece TTAS'de geçen tıp terimlerini vermemizin sebebi, bu terimlerin ortak dilde kullanılmıyor olması ve kullanımdan düşme tehlikesiyle karşı karşıya olmasıdır. Üçüncü alt başlık olan Eski Anadolu Türkçesindeki anlamından farklı bir anlamda kullanılma bölümünde ise, GTS'de ve TTAS'de EAT'deki anlamıyla yer almayan sözcükler sıralanmıştır. Sözcüklerin EAT'deki anlamı ve geçtiği eserin kısaltması yazıldıktan sonra altına GTS'de ve TTAS'de hangi anlamlarda yer aldığı verilmiştir.

2. İNCELEME

Burada tıp terimleri, Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış tıp metinlerinde yer alan ve GTS ile TTAS'de geçmeyen, sadece TTAS'de geçen ve GTS ile TTAS'de Eski Anadolu Türkçesindeki anlamından farklı bir anlamda geçen olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. İnceleme boyunca terimlerin metin bağlamındaki anlamları ve geçtiği eserler yanında gösterilmiş, açıklama veya düzeltmeye gerek görüldüğünde ilgili madde başının altında bu açıklama ve düzeltmeler yazılmıştır.

Aynı anlama gelen birden fazla madde başı varsa bunların sadece birine ne anlama geldiği yazılıp diğer eş anlamlılarına *bk.* kısaltmasıyla gönderme yapılmamıştır. Bunun yerine, söz konusu madde başlarının hepsine ne anlama geldiği yazılmış ve birbiriyle aynı anlama gelen madde başlarının sonuna diğer eş anlamlıları ~ (eşitlik, denklik) işareti konup koyu olarak yazılmıştır. Böylece okuyucuların söz konusu terimin anlamını eş anlamlıların hepsinde görmesi sağlanmış ve *bk.* kısaltmaları ile oradan oraya giderek vakit kaybetmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

2.1. Eski Anadolu Türkçesinde Geçip de Bugün Güncel Türkçe Sözlük'te ve Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü'nde Geçmeyen Tıp Terimleri

2.1.1. Organ adları

arka omurgaları: Bel kemiği, omurga. (KTH)

Bu sözcük, Türkiye Türkçesinde sadece *omurga* biçimindedir. Türkiye Türkçesinde *n > m* ile dudaksılaşma olayı meydana gelmiştir. Ancak, söz konusu terim Türkiye Türkçesi yazı dilinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında *arka omurgaları* biçiminde kullanılmamıştır.

aşağa tamar: Dirseğin iç tarafında bulunan ve hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olanı, baş damarı veya başlık, kalın alt arter, alt damar. (KM)

ayak yağı: Ayağın üst kısmındaki kemik. (TM)

aylak: 1. Kalp. 2. Kalbin içerisinde bulunduğu çukur yer. (MT)

barac: Kuyruk sokumu. (CN-1)

baş çanağı / baş çanağı: Kafatası. (BL, TM / MNHS) ~ **kaşa süñüğü**

Bu terim EAT tıp metinlerinde günümüzdeki kullanımı olan *kafatası* biçiminde hiç geçmemiştir. Bunun yerine *baş çanağı / baş çanağı*, *baş süñüğü / baş süñüğü* ve *kaşa süñüğü* terimleri kullanılmıştır. Bugün kullanılan *kafatası* terimi Arapça sözcüklerle oluşturulmuştur. Buna karşılık, EAT döneminde öz Türkçe terimlerin daha çok kullanıldığı *baş çanağı / baş çanağı*, *baş süñüğü / baş süñüğü* ve *kaşa süñüğü* gibi terimlerde de görülmektedir.

baş süñüğü / baş süñüğü: Kafatası. (MT / HS) ~ **baş çanağı / baş çanağı**, **kaşa süñüğü**

başlık tamarı: Şah damarı, sağ kulağın arkasından kan alınan damar. (KTH) ~ **baş tamar / baş tamarı**, **boyun tamarı**

baş tamar / baş tamarı: Şah damarı, sağ kulağın arkasından kan alınan damar. (MİB / CH, CN-

1, KHT, KM, KTH, M, MNHS, MR, MŞ, NT, T, Y) ~ **başlık tamarı, boyun tamarı**

EAT tıp metinlerinde Farsça *şāh* sözcüğü ile kurulan *şāh damar / şāh tamarı* terimi birkaç kez, *baş tamar* veya *baş tamarı* terimi ise onlarca kez geçmiştir. Bu da bugün kullanılmayan *baş tamar / baş tamarı* teriminin; yani ilgili terimin Türkçe sözcüklerle kurulanının daha çok tercih edildiğini göstermektedir.

beyni perdesi: Beyni üst üste saran zar, korteks. (KM)

bınşır parmak [Ar. “bınşır” (Yüzük parmağı)+T.]: Orta parmak ile serçe parmak arasındaki parmak, yüzük parmağı. (EM)

bir gözlü (bağarsık): Kalın bağırsağın ilk bölümü olan ve ileum ile kalın bağırsağı birleştiren, iltihaplanmasıyla apadisit oluşan, tek bir ağzı olduğu için bu adla anılan bir kese, çekum, kör bağırsak, aver, aver bükün. (MT)

boğartlağı: Gırtlak, ümük, hançere. (CH) ~ **boğazlağı / boğazlığı, boğurdağ, boğurtlağ**

TTAS’de sadece *boğurdak, boğurtlak* biçimlerinde geçmektedir.

boğazlığı düdüğü: Nefes borusu, soluk borusu. (HS) ~ **düdük, kuru boğaz, öyken düdüğü**

boğunluk: Vücuttaki kemiklerin birbirleriyle birleştiği yer, boğum, el parmağının iki eklem arasında kalan kısmı. (MİB)

Günümüzde *boğum* biçimde bulunan bu sözcükte, $n > m$ ile dudaksılaşıma olayı meydana gelmiştir. Her ne kadar *boğum* biçiminde günümüzde kullanılıyor olsa da Eski Anadolu Türkçesindeki gibi *boğunluk* biçiminde kullanımı günümüzde bulunmamaktadır.

boş siñir: Retinadan beyne görme bilgisini taşıyan sinir, optik sinir, kafa siniri. (MR)

boyun tamarı: Şah damarı, sağ kulağın arkasından kan alınan damar. (MNHS) **baş tamar / baş tamarı, başlık tamarı**

budacığ: Büyük sinirden ayrılmış küçük sinir parçası. (MT)

budağ: Büyük sinir. (MT)

burun düdüğü: Burun deliğinin üst kısmı, geniz. (TS)

burun soñağı: Burun deliği. (TS)

TTAS’de *soñağ* sözcüğü *burun kemiği* anlamında geçmektedir. Ancak, TTAS’de *burun soñağı* (burun deliği) gibi bir kullanım ve anlam tespit edilememiştir.

bükün: Bağırsak. (TM)

TM’de *bükün* sözcüğünün anlamı *büküm yeri, kıvrım* olarak verilmişse de aslında sözcüğün anlamı DLT’de de verildiği gibi *bağırsak* olmalıdır.

cacanağ: Vücutta hareketleri sağlayan organ ve bu organın telse dokusu, kas. (MR) ~ **saçanağ / saçınağ / saçınağ, sıçanağ**

çıbuğ: Kolun iç tarafında bulunan uzun ince kemik. (MT)

dadın tamarı: Dildeki damarlar. (CN-1)

dil süñüğü: Dil kemiği, alt çenenin alt arkasında bulunan ve dilin dış kaslarının tutunduğu oldukça küçük bir kemik. (TM)

diz degirmeni: Diz kapağı. (H, M)

diz gözi: Diz kapağı. (CN-2)

ebher tamarı [Ar. “ebher” (Temiz kanı yürekten bedene dağıtan büyük damar) + T.]: Atardamar. (TN)

ekhel tamarı [Ar. “ekhel” (Baş ve göde damarı) + T.]: Kolun içindeki ana damar. (CN-1, H, KHT, MT, MÜ, TKS, TN, Y)

elekçi kemüğü: Omuz bölgesinde bir kemik. (KHT)

gevde tamarı / gövde tamarı: Dirseğin iç yanındaki orta damar. (CN-1, KHT, KTH, MŞ / CH, KM)

gözce: Kalp ve karaciğer gibi organların boşluk yeri. (MT)

hınşır barmak [Ar. “*hınşır*” (Küçük parmak, serçe parmağı) + T.]: Serçe parmak. (EM)

hoçka süñügi: [Ar. “*hoçka*” (İçine mürekkep konan kap) + T.]: Kalça kemiğinin üst kısmı. (EM)

ikene: İncikte bileğe yakın bir kemik. (ETFT) ~ **öğine**

iki kınadlu süñük: Omurgadaki yassı kemikleri oluşturan iki kemik tabakasından her biri. (MT)

ince tamarlar: Kılcal damarlar. (MT, TM)

kafa süñügi [Ar. “*kafā*” (Baş) + T.]: Kafatası. (MNHS) ~ **baş çanağı** / **baş çanağı**, **baş süñügi** / **baş süñüki**

kapucu (bağarsuk): Mideden sonra gelen ve midedeki sindirilmiş besinleri onikiparmak bağırsağına boşaltan bağırsak kısmı, mide ile bağırsaklar arasında bir kapı görevi gördüğü için bu ad verilmiştir. (TM)

karuda: Kolda dirsek ile omuz arasında bulunan tek ve kalın kemik, pazu. (MT)

kızıl bağarsuk: Yemek borusu. (HS) ~ **kızıl üñük**

kiçi barmak: Serçe parmak. (CN-1, TM)

kuru boğaz: Soluk borusu, nefes borusu. (TM) ~ **boğazlığu düdüğü, düdük, öyken düdüğü**

ma‘de boğazı [Ar. “*ma‘de*” (Mide) + T.]: Yemek borusunun mideye açıldığı alt uç, mide ağzı. (TM)

menī kapları [Ar. “*menī*” (Er suyu, sperm) + T.]: Testisten gelen menilerin biriktiği iki kese, meni kesesi. (MT)

murdār ilik [Far. “*murdār*” (Kirlî, pis) + T.]: Omurilik, omurga içindeki kanal boyunca uzanan sinir dokusu. (CN-2, KTH, MT)

GTS’de geçen bu sözcüğün yanına *eski* notu düşülmüştür.

GTS’de geçmesine ve eski olduğu belirtilmesine rağmen TTAS’de geçmemektedir.

müteharriq tamar [Ar. “*müteharriq*” (Hareket eden) + T.]: Kalp damarı, atardamar. (Y)

oğlan eşi / oğlan işi: Çocuk doğduktan sonra gelen son döl eşi, döl yatağı, meşime (CH, CN-1 / M) ~ **oğlan şöñi**

oğlan şöñi: Çocuk doğduktan sonra gelen son döl eşi, döl yatağı, meşime (MR, MŞ, Y) ~ **oğlan eşi / oğlan işi**

oñurşak: Omurga kemiğinin bir bölümü. (KHT)

orta eyegü: Omurga. (CH)

oruc (bağarsuğı) [Far. “*rūze*” (Oruç) + T.]: İnce bağırsağın son kısmı olan, kendisinden safraya bir bağlantı bulunan ve içinde besin durmayıp hemen diğer bağırsak kısımlarına geçtiği için oruç adını alan bağırsak, boş bağırsak, sayım, ileum. (MT) ~ **oruc dutucu (bağarsuk)**

oruc dutucu (bağarsuk) [Far. “*rūze*” (Oruç) + T.]: İnce bağırsağın son kısmı olan, kendisinden safraya bir bağlantı bulunan ve içinde besin durmayıp hemen diğer bağırsak kısımlarına geçtiği için oruç adını alan bağırsak, boş bağırsak, sayım, ileum. (MT) ~ **oruc (bağarsuğı)**

oturacak: Kıç, makat. (TM) ~ **oturacak yer**

oturacak yer: Kıç, makat. (BL, KM, TM) ~ **oturacak**

öce: Omurganın bitiminde bulunan ve beş kuyruk omurunun birbirine yapışmasıyla oluşmuş üçgen kemik, kuyruk sokumu. (M) ~ **pöç, pöçe, sekirden-1**

öğine: İncikte bileğe yakın bir kemik. (KHT) ~ **ikene**

öksüz barmak: Serçe parmak ile orta parmak arasındaki parmak. (TS)

öksüzce bağır: Uykuluk, pankreas. (TS)

öksüz iyegü: Küçük eğe kemiği. (TS)

öyken düdüğü: Soluk borusu, nefes borusu. (KM, MŞ) ~ **boğazlığu düdüğü, düdük, kuru boğaz**

EAT tıp metinlerinde bugünkü *akciğer* terimini karşılamak için sadece *öyken* sözcüğü

kullanılmıştır. Bugün ise yazı dilinde sadece Türkçe+Farsça yapısında oluşturulmuş *akciğer* terimi kullanılmaktadır. *Öyken* terimi ise sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmaktadır. *Öyken düdüğü* terimi ise ne GTS'de ne de TTAS'de bulunmaktadır. Bunun yerine bugün *soluk borusu, nefes borusu* gibi terimler kullanılmaktadır.

pöçe: Omurganın bitiminde bulunan ve beş kuyruk omurunun birbirine yapışmasıyla oluşmuş üçgen kemik, kuyruk sokumu. (MT) ~ **öce**

Bu terim bugün TTAS'de *pöç* biçiminde geçmektedir. Ancak *pöçe* kullanımı bulunmamaktadır.

saçanağ / saçınağ / saçınağ: Vücutta hareketleri sağlayan organ ve bu organın telse dokusu, kas. (CN-1, KHT, MT, TM / TM, / TM) ~ **cacanağ, sıçanağ**

sebbābe barmağı [Ar. "sebbābe" (Şehadet parmağı) + T.: İşaret parmağı, şehadet parmağı. (M)

sıçanağ: Vücutta hareketleri sağlayan organ ve bu organın telse dokusu, kas. (H, HS) ~ **cacanağ, saçanağ / saçınağ / saçınağ**

sınurdaş: Boğaz şişini iyileştirmek için kan alınan dil altındaki iki damar. (TM)

süñük: Kemik. (CN-1, CN-2, EM, ETFT, H, HS, K, KHT, KM, KTH, M, MİB, MN, MNHS, MŞ, MT, MÜ, TA, TE, TKS, TM, TN, Y)

Süñük (kemik) terimi EAT tıp metinlerinde *kemik* terimi ile eşit oranda kullanılmıştır. Bugün ise hem GTS'de hem de TTAS'de sadece *kemik* terimi kullanılmaktadır.

toğrı bağarsuk / toğrı bağarsak: Kalın bağırsağın son bölümü olan, anüse açılan ve dışkıyı tutan bağırsak bölümü, müstakim, müstevi, rektum. (TM / MT)

topuk alması: Topuk kemiği. (CN-1)

ulu barmağ: Baş parmak. (BL)

uyuc: Kuyruk sokumu. (CN-1)

uzun bağarsuk: İnce bağırsak, bağırsağın 5-6 metre ile en uzun bölümünü oluşturan kısmı. (KM)

EAT tıp metinlerinde *ince bağarsak / ince bağarsuk* teriminin yanında bağırsağın en uzun bölümünü oluşturduğu için bu bağırsak kısmına *uzun bağarsuk* da denmiştir.

üseylim tamarı / üseylim tamarı [Ar. "üseylim" (Serçe parmakla yüzük parmağı arasında bulunan damar) + T.]: Elin arkasında orta parmakla yüzük parmağı arasındaki damar. (EM, Y / MÜ)

yan başı: Kalça kemiğinin üst kısmı. (CN-1, CN-2, ETFT, H, KHTM, KM, KTH, MŞ, MT, NT, TN)

yoğun bağarsuk: Kalın bağırsak. (MT, TM)

yürek kabı: Kalbin etrafını saran ve kalp ile birlikte ana damarların kökünü kapsayan çift duvarlı kese, kalp zarı, perikard. (CN-1, MT, TM)

yürek kovuğu: Kalp boşluğu. (TM)

yürek kulağı: Kalbin üst bölümünde bulunan, sağdaki ana toplardamarlardan ve soldaki akciğer toplardamarlarından kanı alıp karıncıklara veren iki boşluğun adı, kalp kulakçığı. (CN-1)

Eski Anadolu Türkçesi tıp metininde *yürek kulağı* biçiminde geçen bu terim günümüzde *kalp kulakçığı* biçiminde karşılanmaktadır. Bunda Arapça *kalp* sözcüğünün zaman içerisinde Türkçeye iyice yerleşerek Türkçe *yürek* sözcüğünün, genel olarak bazı kalıplaşmış kullanımlar dışında, yerini tutar hâle gelmesi etkili olmuştur. Zira, bugün için *yürek* sözcüğünün genellikle *yüreği kalkmak, yüreği ağzına gelmek, yürek ister, yürek yemiş, yüreğine su serpmek* gibi kalıplaşmış ifadeler içerisinde kullanıldığını görmekteyiz. Buna karşılık ise *kalp* sözcüğü bugün daha geniş bir kullanıma sahiptir.

yüz süñüğü: Elmacık kemiği. (MNHS)

2.1.2. Hastalık adları

‘**acebledüm** [Ar. “‘*aceb*” (Şaşma, hayret.) + T.]: Kürek kemiğinin çıkması. (CN-1)

ağduş söylemek: Sayıklamak. (NT)

ağır başmak: Karabasana uğramak, kâbus görmek. (BL, MŞ, KTH)

ağız olmak: Pamukçuk hastalığına yakalanmak, aft olmak. (HS)

aķ inmek: Gözde katarakt oluşma durumu. (MN)

alalık: 1. Abraşlık, baras hastalığı. 2. Bulanık görme hastalığı. (CH, TS)

alatenlü: Baras hastalığına yakalanmış olan. (TS)

armaklık: Yorgunluk, vücudun zindeliğini kaybetmesi, kuvvetsizlik, takatsizlik. (NT)

‘**aşab ağrısı** [Ar. “‘*aşab*” (Sinir) + T.]: Sinir ağrısı. (TA)

avşıl: Sığırların dilinde ve ayağında meydana gelen bir tür hastalık. (TS)

baş bart / baş bert: Yara, çiban, sivilce, yara bere. (KTH / EM, KM, MN, MŞ)

EAT tıp metinlerinde *baş bart / baş bert* biçiminde yer alan bu terim bugün hem Türkiye Türkçesi yazı dilinde hem de Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmamaktadır. Bunun yerine *yara bere* terimi kullanılmaktadır.

baş çekzinmek / baş çekzinmesi / baş çizginmek: Baş dönmesi rahatsızlığı. (MNHS, MŞ, NT / K, MİB, MN / KTH) ~ **baş degzinmek / başı degzinmek**

Bu terim, günümüzde genellikle *baş dönmesi* biçiminde kullanılmaktadır. Bunun yanında, ağızlarda *baş dolanması*, *baş çevrilmesi* gibi kullanımlar da bulunmaktadır. Ancak, Eski Anadolu Türkçesi tıp metinlerinde bu terim *çekzin-* ve *degzin-* fiilleriyle karşılanmış, *dön-* ve *dolan-* fiilleriyle ise kullanılmamıştır.

baş ditregenliği: Baş titremesi. (HS)

baş degzinmek / başı degzinmek: Baş dönmesi. (CH, KM, TM / NT) ~ **baş çekzinmek / baş çekzinmesi / baş çizginmek**

başıkdurmak: 1. Yaralamak. 2. Yaraya baş tutturmak. (TM)

başıkmaq: 1. Yaralanmak. 2. Yara baş tutmak. (CH, TS)

başlu ğızıl: Ucu belirmiş kırmızı renkli bir tür çiban. (KTH)

baş uyuzı: Suluca denen bir tür sivilce. (CN-1, KTH)

bāve ucuğı [? “‘*bāve*” + T.]: Bir tür uçuk hastalığı. (KTH)

boğaz iriligi: Boğaz şişliği. (MŞ)

Eski Anadolu Türkçesi tıp metinlerinde *şiş* terimi vücutta meydana gelen şişliklerin yanında büyük bir oranda *ur*, *tümör* terimini karşılamak için kullanılmıştır. Bu sebeple, vücudun çeşitli yerlerinde meydana gelen şişlikleri karşılamak için bu dönemde genellikle *irilik* terimi kullanılmıştır.

boğuz depesi: Boğazda meydana gelen şiş, ur, çiban. (CH)

Eski Anadolu Türkçesi tıp metinlerinden *Cerrâhiyetü'l-Hâniyye*'de *depe* sözcüğü *şiş*, *ur*, *çiban* anlamında kullanılmıştır. Bu adlandırmada *depe* sözcüğünün *küçük yükselti* anlamı etkili olmuştur. Bugün kullanılmayan bu terim metinde Arapça *ķayletü'l-hulķüm* terimine karşılık olarak verilmiştir.

boz: Bir tür kara sarılık. (KTH)

budaklı: Kızamık hastalığında beliren siğillerin budağı olanı, budakları bulunanı. (NT)

cān kırsılmaq [Far. “cān”(Can) + T.]: Ölecek gibi olmak. (KTH)

çıkın: Vücutta meydana gelen şişlik, çıkıntı. (KTH)

çigildi: Kulak çınlaması. (MŞ)

çöngelmek: Gücsüzleşme, kuvveti kaybolma, görevini yapamaz hâle gelmek. (MŞ)

dercimek: Terler gibi olmak, hararet basmak. (MŞ)

deve tabanı: Bir tür deri hastalığı. (CN-1)

dil çöngeligi: Kekemelik. (TS)

dimāguñ perdesi [Ar. “dimāğ”(Beyin) + T.]: Sersem hastalığı. (KTH)

dişi kırcılatmaq: Gece uyurken dişleri gıcırdatmak. (NT)

diş yëndügi: Diş çürümesi. (TA)

eñlemek: Seğirmek. (MŞ)

eñse çekilmek: Kısmi felç geçirmek, ense sinirleri çekilmek. (KTH)

erlikden kıalmak: İktidarsız olmak. (MÜ)

er ‘illeti [T. + Ar. “illet”(Hastalık)]: İktidarsızlık. (MŞ)

fikirceñlik [Ar. “fikr”(Fikir, düşünce.) + T.]: Çok düşünme, kaygı, endişe. (TM)

galbır çıban [Ar. “ğirbāl”(Kalbur) + T.]: Birçok yerinden baş veren çıban, seretan, yenirce. (TS)

~ **kalbur çıbanı**

gicivük / gicüvük: Kaşıntı, uyuz hastalığı. (NT / NT) ~ **gici, gicik / gicük, giciyik / giciyük**

GTS’de geçmeyen bu terim TTAS’de *gici* ve *giciyik* biçimlerinde bulunmaktadır. *Gicivük / gicüvük* biçimlerinde ise sadece Eski Anadolu Türkçesi tıp metinlerinde kullanılmıştır. Bunun yanında, EAT tıp metinlerinde *giciyik / giciyük* biçimleri de bulunmaktadır.

göbek burusu: Karın ağrısı, karın sancısı, mide ağrısı, mide sancısı. (KM, TS)

göñli dönmek / göñli dönmeklik / göñül dönmek: Midesi bulanmak. (MŞ / NT / ETFT, NT)

GTS’de 1. *Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı* 2. *mec. İstek, arzu* anlamları verilen *göñül* sözcüğü EAT’de 1. *Kalpte oluşan duyguların kaynağı* 2. *Kalp* 3. *Mide* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün *mide bulantısı, midesi bulanmak* biçimlerinde kullanılan terim EAT tıp metinlerinde *göñli dönmek / göñül dönmeklik* biçimlerinde karşılanmıştır. Günümüzde *göñül* terimi *mide* anlamında kullanılmaktan uzaktır. Zaten Arapça *mide* terimi dilimize iyice yerleşmiştir.

göñli düşmek: İshal olmak. (KTH)

göñül tarlığanmaq: Gönlü daralmak, ruhu sıkılmak. (MŞ)

göz deprenmek: Göz seğirmek. (TS)

güvüldi: Kulak uğultusu, kulak çınlaması. (MŞ)

ıssı verem [T. + Ar. “verem”(Verem)]: Ateşli akciğer zarı iltihabı. (MŞ)

iginik: Buruntulu ishal, dizanteri. (M)

irilcek: Anjin, boğaz şişmesi. (Y)

irilik: Vücutta oluşan şişlik, kabarıklık, sertlik. (EM, KTH, MN, MŞ, NT)

issi öksürük: Ateşli öksürük. (NT)

kaķıganlık: Asabiyet, sinirlilik, çabuk öfkelenme. (HS, KM, MR, TS)

kalbur çıbanı [Ar. “*ğirbāl*” (*Kalbur*) + T.]: Birçok yerinden baş veren çıban, seretan, yenirce. (TS) ~ **ğalbır çıban**

kançıkmaq: Kan birikmek, kan toplanmak, kan oturmak. (EM)

karaca: Bir göz hastalığı. (MR)

karaguluk: Körlük. (EM)

karamsılık: Yüzdeki esmer lekeler. (TS)

karın bağlamak: İshali durdurmak, kabız etmek. (BL, KTH, KM, MN, MŞ)

karını geçmek: İshal olmak. (MŞ)

Günümüzde *ishal olmak* terimi yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak, EAT tıp metinlerinde hem *karını geçmek* hem de *ishāl olmaq* biçimleri bir arada kullanılmıştır.

kesme: Vücutta etin oyulması biçiminde görülen bir tür hastalık. (EM)

od göynügi: Karamtırak bir tür çıban. (EM, MŞ, NT)

oğlan burusu: Doğum sancısı. (M, NT)

EAT tıp metinlerinde kız veya erkek ayrımı gözetilmeden çocuk için *oğlan* sözcüğü kullanılmıştır. Ancak, günümüzde *oğlan* sözcüğünün sadece *erkek çocuk* anlamı bulunmaktadır. Bu sebeple, EAT tıp metninde örneklenen bu terimle kastedilmek istenen çocuk; yani doğum sancısıdır.

oğlancıklar hastalığı [T. + Far. “*haste*” (*Hasta*)]: Sara hastalığı, havale, epilepsi. (KTH) ~ **tıfl oğlan hastalığı**

EAT tıp metinlerinde *oğlancuk* sözcüğü bugünkü *bebek*, *yavru* sözcüklerini karşılamak için kullanılmıştır. EAT döneminde *bebek* sözcüğü ise sadece *göz bebeği* anlamında kullanılmıştır.

rahim şovukluğu [Ar. “*rahm*” (*Rahim*, *döl yatağı*) + T.]: Bel soğukluğuna neden olan bakterinin rahim ağzında yerleşmesi sonucu ortaya çıkan rahatsızlık. (M)

şarpanmak: Sancılanmak, gerilmek, kaskatı kesilmek. (EM)

şamarda sed olmak [T. + Ar. “*sedd*” (*Engel*) + T.]: Damarı tıkanmak. (NT)

şarlığanmak: Darlanmak, bunalmak. (ETFT, MŞ, NT)

tıfl oğlan hastalığı [Ar. “*tıfl*” (*Çocuk*) + T. + Far. “*haste*” (*Hasta*)]: Sara hastalığı, havale, epilepsi. (NT) ~ **oğlancıklar hastalığı**

unutsağuluk / unutsaklık: Unutkanlık. (ETFT, NT / EM, ETFT, MN, MŞ)

yan başı ağrısı: Kalça yanlarının ağrısı, siyatik. (MŞ)

2.2. Eski Anadolu Türkçesinde Geçip de Bugün Sadece Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü'nde Geçen Tıp Terimleri

2.2.1. Organ adları

bıkın: 1. Böğür. 2. Bel, omurga. (TS)

TTAS'de *bel*, *omurga* anlamıyla geçmektedir.

boğurdağ: Gırtlak, ümük, hançere. (MT) ~ **boğartlağı**, **boğazlağı / boğazlığı**, **boğurtlak**

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

boğurtlak: Gırtlak, ümük, hançere. (CN-1, MİB, MT, MÜ) ~ **boğartlağı**

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

boş böğür: Vücudun kaburga ile kalça arasındaki boş kısmı, böğür. (CN-1, S)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

büzdüm: Kuyruk sokumu. (TS)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

büzdüm kemiği: Kuyruk sokumu kemiği, uca. (TS)

TS'de *bezdüm kemiği* olarak yanlış okunan sözcüğün aslı *büzdüm kemiği* olmalıdır.

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

çigin: Omuz, omuz başı. (KHT, KTH)

GTS'de *omuz* anlamı verilmiş; ancak yanına halk ağzından alındığı belirtilmiştir.

TTAS'de de de aynı anlamda geçmektedir.

çimke: İncik kemiği. (HS)

TTAS'de 1. Bacak kemiği 2. Kalça kemiği 3. Topuk kemiği 4. Koyun veya keçinin güneşte kurutulmuş etli kol ve bacak kemiği 5. Etlerin sinirli yeri anlamlarıyla geçmektedir.

dilcik: Küçük dil. (H, M, MÜ)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

duluñ: Şakak. (KHTM, KTH, MR) ~ **țuluñ**

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

düdük: Soluk borusu, nefes yolu. (BL, HS, TM) **boğazlığı düdüğü, düdük, kuru boğaz**

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

eñek: 1. Çene, çene kemiği. 2. Gerdan. (ETFT, H, HS, KHT, KM, MŞ, MT, NT, TKS, TM)

TTAS'de *alt çenenin oynak yeri* anlamında geçmektedir.

eyegi / eyegü: Göğüs kafesini oluşturan arkadan omurgaya, önden de göğüs kemiğine eklenen uzun, yassı ve eğri kemiklerden her biri, kaburga kemiği. (CN-2, KHT / CN-2, EE, EM, ETFT, H, HS, KHT, KHTM, KM, KTH, MİB, MN, MŞ, MT, MÜ, NT, TA, TE, TKS, TM, TN, Y)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

geyrek: Kaburga kemiğinin alt kısmı, yumuşak kemik. (CN-1, ETFT, H, HS, KHT, MÜ, TM)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

içegü: 1. Karın içindeki organlar. 2. Bağırsak. 3. İç organlar (EM, HS, MR, MŞ)

TTAS'de 1. Bağırsak 2. Hastaların iyileşmesi için sarılan yaş, taze hayvan derisi anlamlarıyla geçmektedir.

kızıl üñük: Yemek borusu. (CN-1, HS, MT, TM) ~ **kızıl bağırsuk**

TTAS'de *kızıl önük, kızılöyken, kızılümük* vb. biçimlerde geçen bu terim EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

oğlan yatağı: Rahim, dölyatağı. (KTH)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

oturağ: Kıç, makat. (KHTM, KM)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

öyken: Akciğer. (BL, CH, CN-1, EE, EM, ETFT, H, HS, K, KHT, KHTM, KM, KTH, M, MİB, MN, MNHS, MR, MŞ, MT, MÜ, NT, RHKM, S, TA, TE, TKS, TM, TN, Y)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

pöç: Omurganın bitiminde bulunan ve beş kuyruk omurunun birbirine yapışmasıyla oluşmuş üçgen kemik, kuyruk sokumu. (MT) ~ **öce, pöçe, sekirden-1**

sekirden: 1. Omurganın bitiminde bulunan ve beş kuyruk omurunun birbirine yapışmasıyla oluşmuş üçgen kemik, kuyruk sokumu. ~ **öce, pöç, pöçe** 2. Kaba et, kalça. ~ **uca / uça** (EE, MT)

TTAS'de de aynı anlamlarda geçmektedir.

sırça barmağ / sırça barmağ: Serçe parmak, elde bulunan en küçük parmak. (CN-1, MN, MT / MİB)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

ıalu: İki kürek kemiğinin arası. (KTH)

TTAS'de *dal* biçiminde aynı anlamda geçmektedir.

ıuluğ: Duluk, yanak. (KHT, MİB, MÜ)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

ıuluñ: Şakak. (CN-1, EE, EM, ETFT, H, HS, K, KHT, KM, KTH, MR, MŞ, NT, TN, Y) ~ **duluñ**

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

uca / uça: Oturak yeri, kıç, kaba et. (CN-1, M, TM / MT) ~ **sekirden-2**

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

ud yeri: İnsanın üreme organı, cinsel bölge. (CN-1)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

ümük: Soluk borusunun üst kısmı, gırtlak. (MİB) ~ **üñük**

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

üñük: Soluk borusunun üst kısmı, gırtlak. (CN-1, HS, TM) ~ **ümük**

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

2.2.2. Hastalık adları

ağlık / aklık: Katarakt. (KTH / MŞ)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

aksu: Ak basma, katarakt. (MR)

TTAS'de geçmeyen bu sözcük GTS'de *katarakt* anlamında verilmiş; ancak yanına halk ağzından alındığının notu düşülmüştür. Buradan anladığımız kadarıyla bu terim yazı dilinde değil, Türkiye Türkçesi ağzlarında yaşamaktadır.

artuğ biten diş: Ağızda üst üste ve fazladan çıkan diş. (CH)

TTAS'de *artık diş* biçiminde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

ateş pāresi [*Far. "āteş" (Ateş) + Far. "pāre" (parça) + T.*]: Kabarcıklar biçiminde beliren kaşıntılı, alerjik bir cilt hastalığı. (EM)

TTAS'de *ateş pare* biçiminde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

bağarsuğ şıyrundusı: Kalın bağırsak hastalıklarında çıkan sümüksü madde, kazıntı, iltihap. (KTH, MŞ) ~ **şıyrındu / şıyrındu / şıyrındu**

TTAS'de *şıyrıntı* biçiminde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

bıçılğan: Hayvanların ayaklarında oluşan yara, çatlak. (TS)

GTS'de *bıçılğan* biçiminde geçen bu sözcüğün yanına halk ağzından alındığının notu düşülmüştür.

TTAS'de EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

boğaz düşmek / boğazı düşmek: Bademcikler şişip boğaz ağrımak. (KTH / KTH)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

burmağ: Sancımak. (ETFT, HS, MN, NT)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

çığıl / çığıt: Yüzdeki leke, çil, siğil. (BL / EM, MŞ)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

çiñil: Bir tür çıban. (KTH)

TTAS'de *çiğil* biçiminde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

debsermek: Dil, dudak, yara kuruyup buruşmak. (HS)

TTAS'de *tepsirmek* biçiminde geçen bu sözcük *kurumaya yüz tutmak, kuruyup çatlamak* anlamıyla geçmektedir.

derleme: Tifo hastalığı. (MŞ) ~ **derletme**

derletme: Tifo hastalığı. (KTH) ~ **derleme**

TTAS'de *terletme* biçiminde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

domağı / dumağı / dumağı: Soğuk almaktan ileri gelen, burun akması ve aksırma ile beliren hastalık, nezle. (HS / EM / EM) ~ **țomağı / țumağı / țumağı**

TTAS'de *dumağı* ve *tumağı* biçimlerinde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

gici: Kaşıntı, uyuz hastalığı. (ETFT, MŞ, NT) ~ **gicik / gicük, giciyik / giciyük**

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

gicik / gicük: Kaşıntı, uyuz hastalığı. (ETFT / BL) ~ **gici, giciyik / giciyük**

TTAS'de *gicik* biçiminde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

giciyik / giciyük: Kaşıntı, Uyuz hastalığı. (EM, ETFT, MN, MŞ / HS) ~ **gici, gicik / gicük**

TTAS'de *giciyik* biçiminde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

igleme / iglemek / iylemek: Hastalanmak, hastalık geçirmek. (KM)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

ince ağrı: Verem, tüberküloz. (EM, KM, KTH, MŞ, NT) ~ **ig**

GTS'de *ince ağrı* biçiminde geçen bu sözcüğün yanına halk arasında kullanıldığının notu düşülmüştür.

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

iñez / iñeze / iñize: Zayıf, hâlsiz, hasta. (TS / TS / TS)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

ķara ağrı: Tifo, karahumma. (MŞ, NT)

TTAS'de 1. *Hayvan hastalığı* 2. *Uzun süren bir hastalık* anlamlarıyla geçmektedir.

ķarağı: Tavukkarası, gece görememe rahatsızlığı. (MR)

GTS'de *ķarağı* biçiminde (*Tavukkarası*) anlamıyla geçmektedir; ancak yanına halk ağzında

kullanıldığıнын notu düşülmüştür.

kızılçuk: Bir tür çiçek hastalığı. (EM, ETFT, MŞ, NT)

TTAS'de *kızılçuk* biçiminde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

sazağan: Bir tür çıban, bir tür sivilce. (MŞ)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

şayru: Hasta. (CN-1, EM, ETFT, HS, KM, KTH, MŞ, NT, TM)

GTS'de *şayrı* biçiminde geçen bu sözcüğün yanına eski olduğu notu düşülmüştür.

TTAS'de hem *şayrı* hem de *şayru* biçiminde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

sıyrındu / şıyrındu / şıyrundu: Kalın bağırsak hastalıklarında çıkan sümüksü madde, kazıntı, iltihap. (ETFT / MŞ / EM, NT) ~ **bağarsuk şıyrundusu**

TTAS'de de aynı anlamda kullanılmaktadır.

şokuldamak: Yara zonklamak. (EM, ETFT)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

sökel: Hasta. (KTH)

GTS'de 1. *Sakat, malul* 2. *Güçsüz* 3. *Hasta* anlamlarıyla geçen sözcüğün yanına halk ağzından alındığı notu düşülmüştür.

TTAS'de de EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

tohmalık [Ar. "tuḥme" (*Mide dolgunluğu, hazımsızlık*) + T.]: Çok yemekten olan hazımsızlık, sindirim güçlüğü çekme. (EM, MŞ)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

tomağı / tumağı / tumağı: Soğuk almaktan ileri gelen, burun akması ve aksırma ile beliren hastalık, nezle. (HŞ, MŞ / KTH / EM) ~ **domağı / dumağı / dumağı**

TTAS'de *dumağı* ve *tumağı* biçimlerinde EAT'deki anlamıyla geçmektedir.

tuncıkmak: Havasızlıktan bunalmak. (HS)

TTAS'de *duncıkmak* biçiminde aynı anlamda geçmektedir.

ülezmek: Hastalıktan incelmek, zayıflamak. (HS)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir.

yenür baş: Bir tür çıban. (CN-1)

TTAS'de *yenirbaşı* biçiminde aynı anlamda geçmektedir.

yürek oynaması: Hafakan, kalp çarpıntısı, kalp sıkışması, nefes darlığı. (K, KM, M, MN, NT)

TTAS'de de aynı anlamda geçmektedir. Günümüzde *yürek* sözcüğünün *kalp* sözcüğü karşısında kullanımı azalmıştır. Bu sebeple, söz konusu terim günümüzde *kalp çarpıntısı*, bazen de *taşikardi* terimiyle karşılanmaktadır.

2.3. Güncel Türkçe Sözlük'te ve/veya Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde Eski Anadolu Türkçesindeki Anlamından Farklı Bir Anlamda Geçen Tıp Terimleri

2.3.1. Organ adları

ağırşak: Diz kapağı, aşık kemiği. (CN-1, ETFT)

EAT'de *diz kapağı*, *aşık kemiği* anlamlarıyla geçmektedir.

GTS'de 1. *Yün veya iplik eğrilen içi ağırlaştırmak için alt ucuna geçirilen yarım küre biçiminde,*

ortası delik ağaç veya kemik parça 2. Teker biçiminde yassı nesne, kurs (I) anlamları verilmiş ve ikinci anlam için emzik ağırşığı, diz ağırşığı örnekleri yazılmıştır. Görüldüğü üzere, doğrudan diz kapağı veya aşık kemiğini karşılamak için değil, yassı ve yuvarlak nesnelere karşılamak için kullanılmıştır.

TTAS'de 1. Kaşını arabasında tekerlekler üstüne konulan ağaçların gerdirilmesi için kullanılan parça 2. El değirmeninde iki taş arasına yatay olarak konulan tahta veya demir 3. Memenin etli, şişkin kısmı 4. Bir çeşit elma 5. Kır menekşesi anlamları verilmiştir. TTAS'de de doğrudan diz kapağı, aşık kemiğini karşılar biçimde kullanılmamıştır.

bıñar: EAT'de Göz pınarı, gözün burun tarafındaki ucu anlamında göz sözcüğüyle tamlama oluşturmadan da kullanılmıştır. (MİB, MR, MT)

GTS'de ve TTAS'de pınar, çeşme anlamıyla geçmektedir.

göñül: 1. Gönül, yürek, kalp. 2. Mide (EE, EM, ETFT, H, HS, K, KEA, KHT, KHTM, KM, KTH, MİB, M, MN, MNHS, MR, MŞ, MT, MÜ, NT, TE, TKS, TM, TN, Y)

GTS'de 1. Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı 2. mec. İstek, arzu anlamlarıyla geçmektedir.

boğazlağı / boğazlığı: Gırtlak, ümük, hançere. (EE, KM / HS) ~ **boğartlağı, boğurdağ, boğurtlak**

TTAS'de boğazlağı biçiminde olan sözcük *huni* anlamıyla geçmektedir.

bürçek: Şakak. (TM)

GTS'de pürçek biçiminde olan sözcük 1. Şakaklardan sarkan saç, zülüf 2. Bitkilerin saçaklı kökü veya püskülü anlamlarıyla geçmektedir. TTAS'de ise hem bürçek hem de pürçek biçiminde olan sözcük saç, kâkül, zülüf anlamıyla geçmektedir.

çıgıt: Elmacık kemiği. (TM)

TTAS'de *Hamile kadınların yüzlerinde bulunan koyu leke ve yüzdeki bulunan nokta nokta esmer leke* anlamlarıyla geçmektedir.

elma: Elmacık kemiği. (ETFT)

GTS'de ve TTAS'de 1. Elma ağacı 2. Elma ağacının meyvesi anlamlarıyla geçmektedir.

kemirdek / kemürdek: Kıkırdak. (CN-1, ETFT / CH, CN-1, CN-2, KHT, KM, M, MR, MT)

TTAS'de *kuyruğun iskeleti* anlamıyla geçmektedir.

kirtlik: Gırtlak. (TA)

TTAS'de *sabah serinliği* anlamıyla geçmektedir.

oñurğa: Bel kemiği, omurga. (CN-1, CN-2, EE, ETFT, H, HS, KHT, KTH, MİB, MŞ, MT, MÜ, TM, TN)

TTAS'de 1. Düz arazide uzunlamasına olan tepelik 2. Çatının en yüksek yerini köşelere bağlayan yatay direkler anlamlarıyla geçmektedir.

suluk: 1. Vücutta suyu depo eden kesecik?. 2. Sidik torbası. (KHT)

Hem GTS'de hem de TTAS'de EAT'deki anlamından farklı olarak birçok anlamda geçmektedir.

şu yolu: İdrar yolu, idrar kanalı. (EM, KM, MT, MÜ, MŞ)

Hem GTS'de hem TTAS'de EAT'deki anlamından farklı birçok anlamda geçmektedir.

2.3.2. Hastalık adları

artuğ et: Vücudun herhangi bir yerinde hastalık sonucu meydana gelen et fazlalığı, fazladan

et parçası. (MR)

TTAS'de *eti yenen hayvanların iç yağları içinde bulunan kara ve küçük et parçaları* anlamıyla geçmektedir.

buğdayık: Siğil. (TS)

TTAS'de *buğdayık, buğdaycık ve buğdaydık* biçimlerinde geçen bu sözcük 1. *Buğdaya benzer bir çeşit ot, yabani buğday* 2. *Serçe* anlamlarıyla geçmektedir.

dilcük: Küçük dilin şişip iltihaplanması. (KTH)

Hem GTS'de hem de TTAS'de genelde *küçük dil* anlamıyla geçmektedir.

göynemek: 1.Vücuttaki sıvılar bozulmak. 2. Midesi yanmak. (HS) ~ **göyünmek / göyinmek**

TTAS'de *çürümeye yüz tutmak* anlamıyla geçmektedir.

göyünmek / göyinmek: 1.Vücuttaki sıvılar bozulmak. 2. Midesi yanmak. (EM, ETFT, HS, MN, MŞ, NT / HS, NT) ~ **göynemek**

TTAS'de 1. *Yanacak derecede ısınmak, hafif sararmak* 2. *Üzülme, kederlenme* 3. *Acıma, içi yanma* 4. *Meyve sıcak nedeniyle yumuşama* anlamlarıyla geçmektedir.

ısrığı / ısrıgu: Yılcık hastalığı. (CN-1, ETFT / CN-1)

TTAS'de *ağızda çıkan ve kabarcıklar oluşturan bir hastalık* anlamıyla geçmektedir.

ig: Verem, inceağrı. (TS) ~ **ince ağrı**

TTAS'de *iğ* biçiminde doğrudan *verem, inceağrı* anlamıyla değil, *hastalık, dert* anlamıyla geçmektedir.

tatar kurdı: Sınır spazmı, şiddetli apandis sancısı. (MN, MŞ)

TTAS'de *karında şiddetli ağrı yapan bir tür at hastalığı* anlamıyla geçmektedir.

uçuk: Sara hastalığı, havale, epilepsi. (EM, ETFT, M, MŞ, NT)

GTS'de ve TTAS'de *sulu deri kabarcığı* anlamıyla geçmektedir.

3. SONUÇ

Türklerin dünyasından uzaklaşan tıp terimlerini konu edindiğimiz bu çalışmamızda Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine doğru bir çizgi takip edilmiştir. Bu çizgi boyunca yapılan incelemede bazı organ veya vücudun bir bölümünün adları ile hastalık adlarının Eski Anadolu Türkçesi döneminden günümüze ya ulaşmadığı ya ulaştığı hâlde sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığı ya da ulaşmasına rağmen sözlüklerde farklı anlamlarda geçtiği görülmüştür. Buradan da anlayacağımız üzere Türklerin kullandığı bazı tıp terimlerinin zamanla yazı dilinde kullanılmadığı ve bunun sonucunda da, Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunanlar hariç, kullanımdan düştüğü görülmüştür. Bugün için sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan tıp terimleri ise, yazı dilinde olmadığı için özellikle kitle iletişim araçlarının giderek arttığı dünyamızda zamanla kullanıcısının azalması, hatta hiç kalmaması söz konusudur. Bu durum da söz konusu terimlerin kullanım gün geçtikçe alanını daraltmakta ve sadece sözlüklerde kalma ihtimalini beraberinde getirmektedir.

Çalışmanın sonucunda Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki eserlerde geçen; ancak bugün Güncel Türkçe Sözlük'te ve Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde geçmeyen 80 organ veya vücudun bir bölümünün adı ile 70 hastalık adı; Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki eserlerde geçip de bugün sadece Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde geçen 29 organ veya vücudun bir bölümünün adı ile 34 hastalık adı; Güncel Türkçe Sözlük'te ve/veya Türkiye Türkçesi Ağızları

Sözlüğü'nde Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki anlamından farklı bir anlamda geçen 12 organ veya vücudun bir bölümünün adı ile 9 hastalık adı tespit edilmiştir. Toplamda bu sayı, organ veya vücudun bir bölümünün adı için 122, hastalık adı için 116'dır. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın haricinde taranacak yeni eserlerle bu sayı elbette daha da artacaktır.

İncelememize konu olan organ veya vücudun bir bölümünün adları ile hastalık adlarının günümüz ile karşılaştırılması yapıldığında kullanımdan düşen veya kullanım alanı, anlamı değişen terimlerle birlikte tıpla ilgili söz varlığımızda bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıklara incelememizdeki alt başlıklardan bazı örnekler verecek olursak; artık, *baş çanağı*, *baş süñügi*, *kafa süñügi* yerine *kafatası*; *ķuru boğaz*, *öyken düdügi*, *boğazlıgu düdügi* veya *düdük* yerine *nefes borusu / soluk borusu*, *ķızıl bağarsuķ* yerine *yemek borusu*, *toğrı bağarsuķ* yerine *rektum*; *yürek kulağı* yerine *kalp kulakçığrı*; *baş bart* yerine *yara bere*; *baş çekzinmesi* yerine *baş dönmesi*; *göñli dönmek* yerine *midesi bulanmak* diyoruz... Bunların yanında, *ishal olmak* teriminin yanında *göñli düşmek*, *ķarnı geçmek* terimlerini; *bağarsuķ* teriminin yanında *bükün* terimini; *baş barmaķ* teriminin yanında *ulu barmaķ* terimini; *ma'de* (mide) teriminin yanında *göñül* (mide) terimini; artık kullanmıyoruz. *Bıķın*, *büzdüm*, *ķimke*, *duluñ*, *geyrek*, *öyken*, *ķuluķ*, *dumağı*, *giciyik* ve *yenür baş* gibi terimler halk ağzından örnekler yansıma haricinde yazı dilinde artık kullanılmıyor. *Göñül*, *bürçek*, *ķıgıt*, *buğdayıķ* ve *uçuķ* gibi terimler ise EAT'deki anlamından farklı bir anlamda kullanılıyor. Ayrıca; *göñül*, *yürek* terimlerinin yerini Arapça *kalp* terimi, *öyken* teriminin yerini Türkçe+Farsça *akciğer* terimi, *dumağı* teriminin yerini Arapça *nezle* terimi ve *sayru*, *sökel* terimlerinin yerini Farsça *hasta* terimi EAT dönemine göre Türkiye Türkçesi yazı dilinde tamamen almış görünüyor.

Türklerin Orta Asya'dan getirmiş olduğu tıp anlayışı ile Anadolu ve Orta Doğu'da karşılaşmış oldukları kültürlerden aldıkları tıp anlayışı harmanlanmış ve EAT döneminde Oğuz Türkleri arasında tıp ilmi önemli bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme söz konusu dönemde gerek telif gerekse de tercüme olarak yazılmış eserlere de yansımıştır. Bu sebeple, Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış tıp eserleri gözden geçirildiğinde Türkçenin söz konusu dönemde bir tıp dili olarak işlek bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Türkçenin en saf eserlerinin verildiği bu dönemin araştırmacılar tarafından çeşitli açılardan incelenip değerlendirilmesi Eski Anadolu Türkçesinin bir devamı olan Türkiye Türkçesini de aydınlatacaktır.

KISALTMALAR

Ar. : Arapça
 EAT: Eski Anadolu Türkçesi
 hzl. : hazırlayan
 vd. : ve diğerleri

ÇALIŞMADA TARANAN ESERLERİN KISALTMALARI

BL : Bahşâyiş Lügati
 CH : Cerrahiyetü'l-Haniyye
 CN-1: Cerrâh-nâme (Alâ'im-i Cerrâhin)
 CN-2: Cerrâh-nâme
 EE : Envâ-ı Emrâz
 EM : Edviye-i Müfrede
 ETFT: Et-Teshil Fi't-Tıbb
 GTS: Güncel Türkçe Sözlük
 H: Hulasa
 HS: Hazâ'inu's-Sa'âdât
 K: Kemâliyye
 KEA: Kitâbu Emrâzi'l-Ayn
 KHT: Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb
 KHTM: Kitâbu Hükemâ-yı Tertîb-i Mu'âlece
 KM: Kitâbü'l-Mühimmât
 KTH: Kitâb-ı Tıbb-ı Hikmet
 M: Mücerrebnâme
 MİB: Mu'âlecât-ı İbn-i Baytâr
 MN : Menâfi' u'n-Nâs
 MNHS: Miiftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr
 MR : Mürşid
 MŞ : Müntahab-ı Şifâ
 MT : Müntahab-ı Fi't-Tıbb
 MÛ : Müntehab
 NT : Nazmü't-Teshîl
 RHKM: Risale-i Hasatü'l-Külye ve'l-Mesane
 S: Sultâniye
 TA: Terceme-i Akrabâdîn
 TKS: Terceme-i Kâmilü's-Sinâ'a
 TE: Tervîhü'l-Ervâh
 TM: Tuñfe-i Mübârizî
 TN: Tıbb-ı Nebevî
 TS: Tarama Sözlüğü
 TTAS: Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü
 Y: Yadiğâr-ı İbn-i Şerîf

KAYNAKLAR

AKKİRAZ AYHAN, Zeynep (2011), *Kitâbu Emrâzi'l-'Ayn (İnceleme-Metin-Dizin)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
 AKSAN, Doğan (2004), *Türkçenin Sözcükleri*, Ankara: Engin Yayınevi.
 AKTAŞ, Esra Gül (2010), *'Abdulvehhâb'ın Müntehab Adlı Tıp Kitabı (İnceleme-Metin-Dizinli Sözlük)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
 BAŞŞAYIŞ BİN ÇALIÇA (2017), *Bahşâyiş Lügati*, (hzl. Fikret Turan), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
 MUHAMMED BİN MAHMU'ÜD-İ ŞİRVÂNİ (2004), *MÜRŞİD [Göz Hastalıkları] (İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük)*, (hzl. Ali Haydar Bayat - Necdet Okumuş), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

Yayınları.

- BOZKAPLAN, Şerif Ali (2011, Winter). "Necatî Bey'in Türkçesi", *Turkish Studies*, 6/1: 169-184.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1972), "Yunus Emre'de Arhaik Unsurlar", *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 20: 2-10.
- CELÂLUDDİN HIZIR (HACI PAŞA) (1990), *Müntahab-ı Şifâ I Giriş-Metin*, (hzl. Zafer Önler), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CELÂLUDDİN HIZIR (HACI PAŞA) (1999), *Müntahab-ı Şifâ II Sözlük*, (hzl. Zafer Önler), İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- CERRÂN-NÂME (İNCELEME-METİN-DİZİN-TIPKIBASIM) (2013), (hzl. Serdar Yavuz), İstanbul: Kesit Yayınları.
- ÇAĞIRAN, Önder (1992), *Ahmed-i Dâ'i Tıbb-ı Nebevî (İmlâ-Fonetik-Morfoloji-Karşılaştırmalı Metin-İndeks ve Sözlük)*, Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- ÇELİK, Anıl (2014), *Terceme-i Kâmilü's-Sinâ'a (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- DOĞAN, Ahmet Turan (2015), *Kitâb-ı Tıbb-ı Hikmet (İnceleme-Metin-Dizin)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- DOĞAN, Şaban (2009), *Terceme-i Akrebâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- EKŞİOĞLU, Serap (2015, Eylül), "Şeyhî Divanı'ndaki Arkaik Sözcükler", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15: 378-387.
- GÜLSEVİN Gürer - BOZ, Erdoğan (2013), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- GÜMÜŞATAM, Gürkan (2009), *Hazâ Kitâbu Hükemâ-yı Tertîb-i Mu'âlece Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizin-Terimler Sözlüğü)*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- GÜRLEK, Mehmet (2011), *İbrahim bin Abdullah'ın Cerrâh-nâme (Alâ'im-i Cerrâhîn) Adlı Eseri (Giriş-Metin-Sözlük)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- GÜVEN, Meriç (2005), *Abdulvehhâb bin Yusuf'un Müntahab-ı Fi't-Tıbb'ı (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- HEKİM BEREKET (2013), *Tuhfe-i Mübârizî (Metin-Sözlük)*, (hzl. Binnur Erdağı Doğuer), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İLHAN, Nadir (1998), *Eşref bin Muhammed Hazâ'înu's-Sa'âdât (İnceleme-Metin-Dizin)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- İSHÂK BİN MURÂD (2007), *Edviye-i Müfredde*, (hzl. Mustafa Canpolat - Zafer Önler), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAYA, Elif (2009), *Envâ-ı Emrâz: İnceleme-Metin-Dizin*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- KAYA, Emel (2008), *Muyîddin Mehi'nin Müfid (Nazmü't-Teshîl) Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin) ve Bu Eserin XV. Yüzyıl Türk Tıp Dilinin Oluşmasındaki Yeri*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- KURBAN, Ferhat (1990), *Şirvani Mahmud Sulţâniye (Giriş-Metin-Sözlük)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- KÜÇÜK, Serhat (2014), "Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zeliha'sındaki Arkaik Unsurlar", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 52: 1-25.
- KÜLCÜ, Melek (2009), *Cerrah Mes'ud Hulasa (Dil Özellikleri-Metin-Dizin)*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- MERT, Abdullah (2017, Kış), "Kutadgu Bilig Nüshalarının Eskicilik Açısından Karşılaştırılması", *Bilig*, 80: 179-2015.
- OKUTAN, M. Yahya - vd. (2004), *15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf*, İstanbul: Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği.
- ÖLMEZ, Mehmet (2003), "Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu: Mustafa Canpolat Armağanı*, Ankara: 135-142.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2001), *Kitâbu'l-Mühimmât*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ÖZCAN, Hatice (2007), *Kaysûnîzâde Nidâi Muhammed Çelebi El-Ankaravî'nin Menâfi'u'n-Nâs Adlı Eseri*

- (*Metin-Dil Özellikleri-Dizin*) (57a-99b), Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- ÖZER, Osman (1995), *Ahmedî Tervîhü'l-Ervâh (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- ŞAHİN, Hatice (2009), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞAHİN, Mehmet Ünal (1994), *Mü'min bin Mukbil Miftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini)*, Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- ŞEREFEDDİN SABUNCUOĞLU (1992), *Cerrâhiyetü'l-Hâniyye I - II*, (hzl. İlder Uzel), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (2010), *Mücerreb-nâme*, (hzl. Paki Küçükler), Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- ŞİRVANLI MAHMUD (1993), *Kemâliyye (Giriş-İnceleme-Cümle Bilgisi-Metin-Sözlük)*, (Hzl. Muhammet Yelten), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TAŞ, İbrahim (2015), *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskiçil Öğeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2005), *Eski Türkiye Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, (hzl. Şükrü Haluk Akalın - vd.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009), *Derleme Sözlüğü*, (hzl. Ömer Asım Aksoy - vd.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009), *Tarama Sözlüğü*, (hzl. Ömer Asım Aksoy ve Dehri Dilçin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, "Büyük Türkçe Sözlük", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts
- Türk Dil Kurumu, "Güncel Türkçe Sözlük", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Türk Dil Kurumu, "Tarama Sözlüğü", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_tarama&view=tarama
- Türk Dil Kurumu, "Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas
- TÜRKMEN, Seyfullah (2006), *Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri*, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- UÇAR, İlhan (2009), *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi).
- ÜŞENMEZ, Emek (2014), *Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Öğeler*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- YILDIRIM, Onur (2010), *Et-Teshil Fi't-Tıbb (Kitâb-ı Teshîli'l-Mevlanâ Şemseddin) (İnceleme-Metin-Dizin)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).
- YILMAZ, Emine - DEMİR, Nurettin (2009), "Kıyas-ı Enbiyâ'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I", *International Journal of Central Asian Studies*, 13: 495-517.
- YURDAKUL, Yalçın (2001), *Risale-i Hasatü'l-Külye ve'l-Mesane (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).